

Saulius RUMŠAS OP

Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Lietuva
Lithuanian Culture Research Institute, Lithuania

Krikščioniška elgsena visuotinės krizės metu pagal Bazilijaus Cezariečio *Homilijas*

CHRISTIAN BEHAVIOR DURING A GLOBAL CRISIS ACCORDING TO BASIL OF CAESAREA'S *HOMILIES*

SANTRAUKA. Siekiant apmąstyti krikščionišką elgseną krizės metu, buvo pasirinkta kilus badui ir nepritekliui pasakyta Bazilijaus Cezariečio *Homilija*, kurioje kalbama apie 368–369 m. Kapadokiją ištikusį badmetį. Tai vienas iš nedaugelio Bažnyčios Tėvų tekstų, taip detaliai aprašančių socialinę visuomenės ir krikščionių bendruomenės padėtį kilus badui. Be to, ji pasakyta krizės metu, tai leidžia kitomis (tiksliau – realiomis) akimis pažvelgti į susidariusią situaciją ir ją įvertinti. Bazilijus stengiasi suderinti iš konkrečios patirties kylančius svarstymus ir siūlomus praktinius sprendimus. Šiame straipsnyje siekiama ne tiek istoriškai išanalizuoti seniai nutikusį įvykį, kiek, žvelgiant iš šių dienų bei ekstremalios situacijos galimybės perspektyvos, teologiškai permąstyti anuomet nutikusią situaciją ir pabandyti atkreipti dėmesį į šiandienai reikšmingus krizės aptarimo ir sprendimo bruožus. Siekiant įgyvendinti šį tikslą, pirmiausia aptariami būdai, kaip Bazilijus vertina situaciją. Paskui analizuojama, kodėl Bazilijus primygtinai ragina padėti stokojančiajam. Trečiame straipsnio skyriuje pristatomi ir aptariami Bazilijaus siūlomi konkretūs žingsniai siekiant jei ne užbaigti negandas, tai bent sušvelninti kenčiančiųjų padėtį.

SUMMARY. For reflection during this crisis of Christian behavior, we have chosen Basil of Caesarea's *Homilia dicta tempore famis et siccitatis*, which refers to the famine that struck Cappadocia in 368–369. It is one of the few texts by the Church Fathers that describes in such detail the social situation of society and the Christian community during the famine. Moreover, it was delivered during a crisis, which allows us to look at the situation that had arisen with different, more realistic eyes and to assess it. In it, Basil attempts to bring together considerations arising from concrete experience and proposed practical solutions. This article seeks not so much to analyze a long-past event historically as to look at the situation from today's perspective and the possibility of an extreme situation, theologically rethink the situation that occurred at that time and try to draw

attention to the features of crisis discussion and resolution that are relevant today. To achieve this goal, we first discuss how Basil assesses the situation. Then we consider why Basil urges us to help those in need. The third section of the article presents and discusses the specific steps proposed by Basil to, if not end the calamities, at least alleviate the suffering of those affected.

RAKTAŽODŽIAI: krikščioniška elgsena, krizė, badmetis, Bazilijus Cezarietis, Kapadokija.

KEYWORDS: Christian behavior, crisis, famine, Basil of Caesarea, Cappadocia.

Ivadas

Senolių išmintis byloja – tikrą draugą pažinsi nelaimėje. Žvelgiant į žmonių bendruomenes, visais amžiais ištinkamas įvairiausio pobūdžio negandų, galima perfrazuoti ši posakį ir pagrįstai sakyti, kad nelaimėje pažinsi tikrą krikščionį. Kiekviena krizė, kad ir kokia skausminga ji būtų tiek visuomeniniu, tiek individualiu aspektu, gali tapti proga patikrinti ir išgryninti žmogišką ir krikščionišką tapatybę bei elgseną. Ką reiškia būti ir, svarbiausia, kaip išlikti krikščioniu, užgriuvus nelaimėms, kurios paveikia visą visuomenę apskritai, krikščionišką bendruomenę atskirai ir kiekvieną tos bendruomenės narį individualiai?

Siekiant atliepti konferencijos „*Budėkite, nes nežinote nei dienos, nei valandos* (Mt 25, 13): pasirengimas ekstremalioms situacijoms“¹ organizatorių lūkesčius, šio straipsnio tikslas labai kuklus – pristatyti, paanalizuoti ir teologiškai apsvarstyti vieną krizės atvejį, nutikusį 368–369 m. Kapadokijoje (dabartinėje Turkijoje), kurį tiesiogiai patyrė ir į jį reagavo Bažnyčios Tėvas šventasis Bazilijus Cezarietis (329–379). Šis istorinis įvykis, paveikęs tuometės krikščionių bendruomenės gyvenimą ir suteikęs išskirtinę progą Bazilijui teologiškai argumentuoti krizės priežastis bei sprendimo būdus, leidžia dar ir šiandien susimąstyti apie krikščionišką laikyseną ekstremalios situacijos metu.

Minima krizė – tai Kapadokijos gyventojus ištikęs badas, kurį išprovokavo daugiau nei metus besitęsianti sausra, išdžiovinusi vandens telkinius ir neleidusi pasėliams augti bei duoti derlių. Tuo metu dar būdamas Cezarėjos kunigu, o 370 m. įšventintas to paties miesto vyskupu, Bazilijus neliko abejingas badaujantiems žmonėms. Savo pamoksluose jis kritikavo visko pertekusiųjų egoizmą ir įspėjo apie dėl sukrautų turtų kylantį pavojų artimo meilei. Iš to laiko mus pasiekė penkios Bazilijaus *Homilijos* prieš lobstančius turtuolius, apie skolinimąsi su palūkanomis, apie tai, kad Dievas nėra blogio šaltinis, ir dėl šio straipsnio temos ypač įdomi *Homilija, pasakyta bado ir*

¹ Nacionalinę mokslinę konferenciją „*Budėkite, nes nežinote nei dienos, nei valandos* (Mt 25, 13): pasirengimas ekstremalioms situacijoms“ surengė Vytauto Didžiojo universiteto Katalikų teologijos fakultetas ir Vytauto Didžiojo universiteto Vytauto Kavolio transdisciplininių tyrimų institutas kartu su Lietuvos sveikatos mokslų universiteto Sveikatos psichologijos katedra, Lietuvos šaulių sąjunga ir Lietuvos sveikatos mokslų universiteto ligoninė Kauno klinikomis. Konferencija vyko 2025 metų birželio 16–17 dienomis Vytauto Didžiojo universitete, Katalikų teologijos fakultete.

*nepritekliaus metu*², pagal kurią bus siekiama aptarti krikščioniškos elgsenos krizės metu peripetijas.

Homilija, pasakyta bado ir nepritekliaus metu, nors ir dažnai publikuota Bazilijaus rinktinių raštų knygoje³, iki pat paskutinių XX a. dešimtmečių nebuvo sulaukusi išsamesnio tyrimo ir aptarimo. Situacija kiek pasikeitė XX a. pab. – XXI a. pr., kai keletas tyrėjų, tarp kurių atskirai reikia paminėti Susan R. Holman, naujai pažvelgė į šį Bazilijaus tekstą iš istorinės, socialinės ir teologinės perspektyvos⁴. Apie šią *Homiliją, pasakytą bado ir nepritekliaus metu* teko rašyti ir šio straipsnio autoriui⁵, tad norint toliau plėtoti temą ir gilintis į Bazilijaus Cezariečio tekstą, pirmiausia reikia atsakyti į preliminarious klausimus – kuo įdomus Bazilijaus atvejis ir kur slypi šio straipsnio naujumas bei originalumas. Kitaip tariant, kodėl šiandien kalbame apie Bazilijų ir šią *Homiliją, pasakytą bado ir nepritekliaus metu*?

Bazilijaus Cezariečio atvejis ir ypač jo *Homilija, pasakyta bado ir nepritekliaus metu* nagrinėjamai temai įdomūs keletu aspektų. Pirmia, Bažnyčios Tėvų raštijoje neraskime kitų tekstų, taip detaliai aprašančių socialinę visuomenės ir krikščionių bendruomenės padėtį bado metu⁶. Tad skaitant ir analizuojant šį Bazilijaus tekstą galima prisiliesti prie unikalaus patristinės raštijos palikimo. Antra, *Homiliją, pasakytą bado ir nepritekliaus metu* Bazilijus pasakė kaip tik esant krizei, o tai leidžia kitaip pažvelgti į susidariusią situaciją ir ją įvertinti. Trečia, Bazilijus stengiasi suartinti iš konkrečios patirties kylančius svarstymus ir siūlomus praktinius sprendimus. Bazilijus

² Bazilijus Cezarietis, *Antroji homilija 14-ai psalmiui* (*Homilia secunda in psalmum 14*, iš *Patrologia graeca* [toliau – PG] 29, accurate J.-P. Migne (Parisis, 1857), 264–280); *Homilija apie tuos, kurie gyvena paskendę turtuose* (*Homilia in diuites*, PG 31, 277–304), *Homilija apie turtų kaupimą* (*Homilia in illud: Destruam horrea mea* (Lc 12, 18), PG 31, 261–277), *Apie tai, kad Dievas nėra blogybių autorius* (*Quod Deus non est auctor malorum*, PG 31, 329–353) ir *Homilija, pasakyta bado ir nepritekliaus metu* (*Homilia dicta tempore famis et siccitatis*, PG 31, 304–328). Bazilijaus Cezariečio *Homilijų* datavimas apskritai lieka gana sudėtingas ir iki galo neišspręstas uždavinys, tačiau dėl minėtų penkių *Homilijų* datavimo tyrėjai šiandien linkę sutarti – jos pasakytos straipsnyje minimu bado laikotarpiu ir (ar) keleriais metais vėliau, vis dar tebepatiriant badmečio pasekmes. Žr. Paul J. Fedwick, „A Chronology of the Life and Works of Basil of Caesarea“, iš *Basil of Caesarea christian, humanist, ascetic. A sixteen-hundredth Anniversary Symposium* (Toronto: Pontifical Institute of Medieval Studies, 1981), 9–10.

³ P.vz., *Homélies, Discours et Lettres choisies de S. Basile-le-Grand*, traduction par M. l'abbé Auger (Lyon: Guyot, 1827), 39–58.

⁴ Žr. Susan R. Holman, „The Hungry Body: Famine, Poverty, and Identity in Basil's Hom. 8“, *Journal of Early Christian Studies* 7 (1999): 337–363; —, *The hungry are dying. Beggars and bishops in Roman Cappadocia* (Oxford: Oxford University Press, 2001); Elżbieta Szablewska, „Społeczne aspekty działalności dobroczynnej Bazylego podczas klęski głodu w 369 roku“, *Vox Patrum* 55 (2010): 579–595; Marie Lucie Charpin-Ploix, „La réception du livre d'Amos par les Pères. Proposition méthodologique“, *Vox Patrum* 67 (2017): 70–83; Daniel Carner, „Not a Hospital but a Leprosarium. Basil's Basilias and an Early Byzantine Concept of the Deserving Poor“, *Dumbarton Oaks Papers* 72 (2018): 25–48; —, *The Rich and the Pure. Philanthropy and the Making of Christian Society in Early Byzantium* (Oakland: University of California Press, 2021).

⁵ Saulius Rumšas, „Žmogaus ir Dievo atsakomybės gamtos stichijų akivaizdoje pagal Bazilijaus Cezariečio *Homilia dicta tempore famis et siccitatis*“, *Logos* 105 (2020): 31–41; —, „Žmogiškosios elgsenos imperatyvai stichinės nelaimės akivaizdoje pagal Bazilijaus Cezariečio *Homilia dicta tempore famis et siccitatis*“, *Logos* 117 (2023): 14–25.

⁶ Žr. Holman, „The Hungry Body“, 338.

ne teoriškai kalba apie galimus variantus, o bando rasti konkrečių būdų, kaip sumažinti nelaimės pasekmes. Aptariamoje *Homilijoje* teorinę situacijos analizę lydi praktiniai patarimai ir paraginimai, kurie gali padėti apmąstyti bet kuriuo istorijos tarpsniu įvykusias ar galinčias nutikti situacijas.

Šis straipsnis skiriasi nuo ankstesnių autoriaus straipsnių keletu bruožų. Pirma, Bazilijaus Cezariečio minimas badmetis čia pristatomas iš visai kitokios perspektyvos. Šiame straipsnyje siekiama ne tiek istoriškai išanalizuoti seniai nutikusį įvykį, kiek, žvelgiant iš ekstremalios situacijos galimybės bei šių dienų perspektyvos, teologiškai permąstyti anuomet nutikusią situaciją ir pabandyti atkreipti dėmesį į, autoriaus nuomone, šiandienai reikšmingus krizės aptarimo ir sprendimo bruožus. Taigi skirtingai nuo anksčiau publikuotų autoriaus darbų, šiame straipsnyje kitaip dėliojami akcentai ir išryškinami nauji aspektai, kaip antai primygtinis Bazilijaus raginimas pradėti nuo savęs ir veikti artimo labui, – tai aiškiai liudija, kad iš tiesų nėra akivaizdu, jog krizės metu žmogus savo artimui tikrai suteiks pagalbą.

Straipsnyje ne tiek aptariama seniai įvykusi nelaimė, kiek tuomet ištikusi krizė analizuojama taip, kaip Bazilijus ją aprašo ir teologiškai reflektuoja. Remiamasi to laiko kontekstu ir tuo, kas žinoma apie pačią krizę, krikščionišką požiūrį į ją ir apie krikščionišką elgseną. Siekiant įgyvendinti šį tikslą, pirmiausia bus aptariama, kaip Bazilijus vertina situaciją, paskui analizuojama, kodėl Bazilijus primygtinai ragina padėti stokojančiajam, o trečiame straipsnio skyriuje pristatomi ir aptariami Bazilijaus siūlomi konkretūs darbai, kurie leistų jei ne užbaigti negandas, tai bent sušvelninti kenčiančiųjų padėtį.

1. Situacijos vertinimas

Pirmiausia verta aptarti badmečio aplinkybes. Maždaug nuo 368 metų pavasario iki 369 metų rudens Kapadokijoje nei lijo, nei snigo. Visa žemė ir pasėliai išdžiūvo, nebuvo jokio derliaus, žmonės nebeturėjo, ką valgyti. Visus ištiko bado laikas, kurį vaizdžiai, remdamasis tiek istorija, tiek retorika, Bazilijus aprašo savo *Homilijoje, pasakytoje bado ir nepritekliaus metu*. Apie šį badmetį pats Bazilijus užsimena dar dviejuose savo laiškuose. 368 m. pabaigoje Samosato vyskupui Euzebijui adresuotame laiške Bazilijus pasakoja apie netikėtai sunkią žiemą ir viliasi jį aplankysiąs, „jei badas nepadarys kelionės neįmanomos“⁷. Kitame tam pačiam vyskupui siųstame laiške, parašytame 369 m., Bazilijus kalba apie dar nepasibaigusį badą, kuris neleidžia jam išvykti iš Cezarėjos, nes reikia rūpintis maisto dalijimu ir parodyti atjautą (gr. *sympathès*, t. y. kentėjimas kartu, kito kančių patyrimas) palaužtiesiems bei nuskriaustiesiems⁸. Grigalius Nazianzietis mini ne tik badmetį bei jo padarinius Kapadokijos žmonėms, bet kalba

⁷ Bazilijus Cezarietis, *Epistula XXVII*, iš Basile de Césarée, *Lettres*, t. 3, éd. Y. Courtonne (Paris: Les Belles Lettres, 1966), 65. Visas šiame straipsnyje cituojamas Bažnyčios Tėvų tekstų ištraukas iš senosios graikų kalbos vertė Saulius Rumšas.

⁸ —, *Epistula XXXI*, 73. Plačiau žr. Rumšas, „Žmogaus ir Dievo atsakomybės...“, 31–33.

ir apie Bazilijaus organizuotą karitatyvinę veiklą, „tikrą virtuvę liaudžiai“⁹. Šia virtuve, anot Bazilijaus brolio Grigaliaus Nisiečio, naudojosi ne tik krikščionys, bet ir žydai¹⁰.

Iš tiesų situacija buvo kiek subtilesnė. Neatsitiko taip, kad visai neliko maisto. Maisto ištekliai buvo sutelkti turtingųjų rankose, tiksliau – jų aruoduose. Papildomai atsiplukdyti grūdų buvo neįmanoma, nes Kapadokijos kraštas neturi priėjimo prie jūros, o atsigabenti maisto iš kitų regionų buvo sudėtinga dėl krašto reljefo¹¹. Dėl šių aplinkybių grūdų kainos drastiškai pakilo. Labiausiai kentė žemesnioji ir žemiausioji žmonių klasė, kuri neturėjo nei maisto atsargų, nei pinigų jam nusipirkti. Taigi saujelė turtingųjų dar labiau lobo, o vargšai dar labiau skurdo. Turtingieji net nebepastebėdavo vargšų¹².

Reikia pažvelgti, kokios priežastys ar veiksniai lėmė, kad Kapadokijos kraštą užgriuvo sausra ir jos pasekmė – badmetis. Ištikusias negandas nesudėtinga paaiškinti remiantis meteorologija ir žemdirbystės patirtimi. Ilgą laiką nebuvo nei lietaus, nei sniego, žemė išdžiūvo, sudygę javai nudžiūvo, o naujai pasėti neišdygo – tai sukėlė grandininę reakciją. Ši meteorologinė priežastis leistų objektyviai paaiškinti susidariusią situaciją, tačiau Bazilijus gamtinių bado priežasčių net nenagrinėjo, nes jos neat-sako į klausimą: kodėl sausra? Bazilijui svarbu atrasti ir parodyti pirminę bei pagrindinę priežastį, kuri nulėmė sausrą, o meteorologinis paaiškinimas parodytų, kad ištikusi situacija yra tarsi nesusijusi su žmogumi, nuo jo nepriklausanti. Kuo čia dėtas žmogus ir ką konkretaus jis gali padaryti, ar galėtų pakeisti gamtinius procesus? O gal žmogus vien patiria gamtos stichiją ir jos padarinius? Bazilijus nebando atsakyti į šiuos klausimus, nes tai būtų vien išorinių priežasčių ar veiksnių ieškojimas, kuris žmogui nenaudingas, nes nekvestionuoja asmeninės jo atsakomybės.

Tikriausiai dėl šios minėtos priežasties Bazilijus Cezarietis pateikia teologinį gamtos stichijos ir jos padarinių vertinimą. Šis vertinimas susideda iš kelių etapų. Pirmiausia Bazilijus klausia, ar pats Dievas nebus kaltas dėl to, kas nutiko? Jei ištiko sausra, vadinasi, Dievas nusiuko: „Dievas sustabdė lietų“¹³. Vėl linkstama kaltinti kitus, šiuo atveju – Kitą. Bazilijus pabrėžia, kad taip manančiųjų netrūksta. Cezarietis neatmeta tokios žmonių nuomonės, bet jos neeskaluoja ir ją remiasi, pakreipdamas priežasčių ir galimų sprendimo būdų paieškas kita linkme. Situacijos prasmė yra kiek kitur ir slypi giliau nei įsivaizduojama. Dievo įsikišimo galimybės Bazilijus neatmeta, tačiau suversti kaltę vien Dievui būtų per paprasta ir neatsakinga. Maldaujantis žmonių žiūrėjimas į dangų, anot Bazilijaus, yra teisingas, nes Dievas siunčia šią bado rykštę.

Bazilijus aiškindamas žengia toliau. Jei Dievas gali būti laikomas tiesiogine sauros priežastimi, tai tikroji, arba pirminė, priežastis, paskatinusi Dievą šitaip, rodos,

⁹ Grigalius Nazianzietis, *Oratio* 43, 34–35, iš Grégoire de Nazianze, *Discours*, éd. J. Bernardi (Paris: Les Éditions du Cerf, 1992), 42–43.

¹⁰ Grigalius Nisietis, *In Basilium fratrem*, PG 46, 807.

¹¹ Žr. Sophie Métivier, *La Cappadoce (IVe–VIe siècles). Une histoire provinciale de l'Empire romain d'Orient* (Paris: Publications de la Sorbonne, 2005); Holman, „The Hungry Body...“, 339.

¹² Žr. Szablewska, „Społeczne aspekty działalności dobroczynnej Bazylego...“, 593.

¹³ *Homilia dicta tempore famis et siccitatis*, 2–3.

negailėstingai elgtis žmonių atžvilgiu, yra kita. Sausra ir badmetis yra ne Dievo tikslas, o labiau išbandymas arba auklėjamoji priemonė, kuria Dievas pasinaudoja, norėdamas perspėti žmones, nes jie nutolo nuo Dievo ir jam nebetarnauja¹⁴. Tai aiškindamas Bazilijus mini pranašą Amosą, kuris kaltino tautą nusisukus nuo Sandoros, todėl jai grasino išoriniai priešai¹⁵.

Iš tiesų Dievas nėra blogio priežastis¹⁶, Jis nenusisuko nuo žmonių, nes Jo gerumas yra prigimtinis, bet patys žmonės nusisuko nuo Dievo. Tad pirminės ir pagrindinės gamtos stichijų priežasties Bazilijus ieško žvelgdamas į žmogaus santykį su Dievu. Šis santykis, anot Bazilijaus, atšalo dėl žmogaus nuodėmių: „Nuodėmės yra mus sleigiančių blogybių priežastis“¹⁷. Tačiau kas lėmė, kad šis santykis atšalo, apie kokias nuodėmes kalba Bazilijus?

Sunkiausia nuodėmė, lėmusia šio santykio atšalimą, Bazilijus laiko žmogaus nusigręžimą nuo Dievo. Dar daugiau – žmogus užėmė Dievo vietą. Žmogaus nusižengimas ar nuodėmė – tai siekis užimti Kūrėjo vietą ir tapti kūrėju be Kūrėjo¹⁸. Kituose Bazilijaus veikaluose, ypač traktate *Apie Šventąją Dvasią*, dažnai išreiškiama aiški perskyra tarp Kūrėjo ir kūrinio arba kūrinijos. Ši perskyra leidžia Bazilijui mąstyti tiek apie Dievą Trejybę, tiek apie pasaulį ir ypač apie žmogų¹⁹. *Homilijoje, pasakytoje bado ir nepritekliaus metu*, kaip ir kitose panašiu laiku pasakytose homilijose, Bazilijus daro perskyrą tarp savininko ir valdytojo²⁰. Anot Bazilijaus, žemės gėrybės ir turtus besisavinantis gobšuoelis save laiko gėrybių ir visos žemės savininku, nors iš tiesų jis tėra tik tvarkytojas, kuriam pavesta rūpintis kūrinija. Iš čia išplaukia ir teisingo bei adekvataus rūpinimosi būtinumas, nes žemė, gamta, jos teikiamos gėrybės yra skirtos visiems žmonėms. Gobšuoelis, anot *Homilijos*, pasisavina tai, kas jam nepriklauso. Valdytojas užima savininko vietą ir šitaip iškreipia natūralią, arba prigimtinę, gamtos tvarką, o „netvarka (gr. *ataxia*) ir ydos pritraukė šią rykštę“²¹. Nors *Homilijoje, pasakytoje bado ir nepritekliaus metu* Bazilijus tiesiogiai to neišsako, tačiau, remiantis kitais

¹⁴ Plačiau apie sausros priežastis žr. Rumšas, „Žmogaus ir Dievo atsakomybės...“, 31–35.

¹⁵ Žr. André Neher, *Amos. Contribution à l'étude du prophétisme* (Paris: Vrin, 1981); Charpin-Ploix, „La réception du livre d'Amos par les Pères...“, 70–83.

¹⁶ *Homilia dicta tempore famis et siccitatis* galima stebėti, kaip Bazilijus tarsi dar ieško tinkamo atsakymo apie sausros priežastis, neatmeta Dievą kaltinančiųjų pozicijos ir bando Dievo nuostatos žmogaus atžvilgiu pasikeitimą traktuoti kaip išbandymą ir auklėjimą. Tačiau kitoje badmečiu pasakytoje *Homilijoje apie tai, kad Dievas nėra blogybių autorius* Bazilijus kategoriškai ir argumentuotai atmeta bet kokius Dievo kaltinimus dėl ištikusios nelaimės (*Quod Deus non est auctor malorum* 3, 332C). Faktas, kad tuo klausimu reikėjo net atskiros homilijos, rodo, jog kaltinti Dievą dėl to, kas nutinka žmogui, buvo plačiai paplitęs paprotys.

¹⁷ *Homilia dicta tempore famis et siccitatis* 2 ir 3, 308C ir 309D. Žr. Rumšas, „Žmogaus ir Dievo atsakomybės...“, 36–38.

¹⁸ Adomo nuodėmė – valgymas nepaisant Dievo nurodymo, žr. *Homilia dicta tempore famis et siccitatis* 7, 326C.

¹⁹ Žr. Bazilijus Cezarietis, *De Spiritu Sancto XVI*, 37, iš Basile de Césarée, *Sur le Saint-Esprit*, éd. B. Pruche (Paris: Les Éditions du Cerf, 2002), 374–375.

²⁰ Žr. *Homilia dicta tempore famis et siccitatis* 2, 309A–B.

²¹ *Ibid.*

Bazilijaus veikalais ir nuodėmės samprata, galima drąsiai teigti, kad kapadokiečio mąstyme sausra – tai pasaulio be Dievo, t. y. be tikrojo tvarkytojo, įvaizdis, o jos pasekmės paveikia gamtą ir tiesiogiai atsisuka prieš patį žmogų. Iš tiesų tai vienos iš Didžiojo meilės įsakymo dalies – mylėti Dievą – sulaužymas, santykio su Dievu nutraukimas. Bazilijus primena du Senojo Testamento pavyzdžius, kai dėl vieno žmogaus kaltės turėjo kentėti visa tauta – dėl Achano aukos stabams buvo nubauta visa kariuomenė (Joz 7, 1–26) ir dėl Zimrio paleistuvystės su midjaniete visas Izraelis susilaukė bausmės (Sk 25, 6–17)²². Taigi dėl žmonių prigimtųjų susietumo net vieno žmogaus nuodėmė veda ne tik prie asmeninių, bet ir prie globalių bei kosmologinių pasekmių.

Bazilijaus pašnekesys apie nuodėmę neapsiriboja vien kosmologine asmeninės žmogaus nuodėmės dimensija. Toliau savo *Homilijoje, pasakytoje bado ir nepritekliaus metu* jis tarsi pereina prie kitos Didžiojo meilės įsakymo dalies – mylėti artimą – sulaužymo, nes nusigręžimas nuo artimo – taip pat nuodėmė²³. Bazilijus išsamiai aprašo konkrečias šios nuodėmės išraiškos formas – nesidalijimą, gobšumą ir galiausiai meilės stoką. Badmečio laikotarpiu šios nuodėmės formos pirmiausia paveikia bendražmogišką plotmę, žeidžia, netgi naikina, santykius tarp žmonių ir dėl to tampa Dievo nuostatos pasikeitimo priežastimi.

Toks nuodėmės traktavimas leidžia Bazilijui, taip pat ir kiekvienam jo klausytojui ar skaitytojui, subjektyviai pažvelgti į susidariusią situaciją. Akcentuodamas teologines nelaimės priežastis, Bazilijus kiekvieną žmogų tarsi įtraukia į šio proceso vyksmą. Žmogus nebeieško išorinių priešių ar kaltųjų, o pats suvokia esąs atsakingas ir supranta, kad nuo jo laikysenos Dievo ir artimo atžvilgiu priklauso ne tik Dievo nuostata, bet ir gamtos procesai. Pirmoji, meteorologinė, priežastis neleido subjektyviai suvokti situacijos ir žmogui pasijusti atsakingam už gamtos procesus. Kitaip tariant, situacijoje, kuri, atrodo, neturi nieko bendra su konkrečiais žmonėmis, Bazilijus parodo jų atsakomybę, arba kaip konkrečių žmonių atsakomybės trūkumas paskatina net stichines nelaimes. Žinoma, šiuo atveju tokie svarstymai gali pasirodyti naivūs, tačiau žvelgiant iš ilgalaikės perspektyvos matyti, kad jie nėra be pagrindo, ypač jei žvelgiame Dievu tikinčio žmogaus akimis. Kad ir kaip būtų, tinkamas situacijos įvertinimas ir jos giliausių priežasčių paieškos svarbios dar ir dėl to, kad jos sufleruoja galimus sprendimo būdus ir parodo, nuo ko reikia pradėti, norint pakeisti susidariusią situaciją.

2. Raginimai keisti(s)

Matydamas esamą situaciją, Bazilijus Cezarietis analizuoja įvairias priežastis ir ragina pradėti keisti(s). Žvelgiant į Bazilijaus išsakytų argumentų visumą, galima pagrįstai manyti, kad jei raginama taip primygtinai, vadinasi, net bado metu ar mirties

²² *Homilia dicta tempore famis et siccitatis* 2, 316A.

²³ Žr. Rumšas, „Žmogaus ir Dievo atsakomybės...“, 38–39.

akivaizdoje reikalingi pokyčiai nebuvo akivaizdūs, o kai kam susidariusi situacija buvo netgi palanki. Netiesiogiai Bazilijus teigia – tikėtis, kad nelaimės metu žmonės puls vieni kitiems į pagalbą, yra paprasčiausiai naivu.

Pirmiausia reiktų pažvelgti į tai, kokiai žmonių grupei skirti Bazilijaus raginimai keisti situaciją. Tuo metu labiausiai nukentėjo vargingiausieji visuomenės sluoksniai, tačiau Bazilijaus raginimai skirti ne vien turtingiausiems žmonėms, kaip būtų galima manyti, o visiems. Žinoma, galima numanyti, kad Bazilijus kreipiasi į bažnytinę bendruomenę, kurią sudaro įvairūs žmonės, ypač neturtingieji. Bet čia nereikia apsigauti – Bazilijaus *Homilijos, pasakytos bado ir nepritekliaus metu* žodžiai yra skirti visiems. Bazilijus turčius kaltina gobšumu, nes jie dar labiau lobsta ir krauna sau turtus kitų, ypač vargšų, sąskaita²⁴. Kritikuojami ir mažiau pasiturintys ar net vargšai – jie kaltinami šykštumu, nesidalijimu su stokojančiais, nes, turėdami dešimt kepalų duonos, juos saugo rytdienai ir nesidalija su tuo, kuris šiandien neturi nieko. „Dievas mums nebeatveria savo rankos, nes mes užveriname saviškes stokojantiems mūsų broliams“²⁵.

Žvelgiant į šią kritiką galima pastebėti, kad Bazilijus aiškiai atsisako skirstyti visuomenę į gerus vargšus ir blogus turtuolius. Viena vertus, turtas savaime nepadaro žmogaus nei gero, nei blogo. Kita vertus, krizės metu žmonių santykiai ir laikysena gali pakisti. Socialinis teisingumas nėra vienakryptis – kai turtingieji duoda vargšams, tai – įvairiapusių santykių tinklas, kur nekaupiami kitų sąskaita ir su stokojančiais dalijamasi net ir mažiausiais turimais ištekliais.

Galima akcentuoti dar vieną dalyką, kuris aiškiai pasirodo Bazilijaus aprašomos krizės metu. Ištikus nelaimei, žvilgsnis natūraliai krypta į save ir į savo saugumą bei savo šeimos aprūpinimą. Tada artimo meilė linkusi tapti tik gražia teorija be jokios praktinės išraiškos. Beveik tiesiogiai šioje krizės situacijoje Bazilijus kelia egzistencinį klausimą – ar pasilaikyti atsargas sau pačiam ir atiduoti artimą į mirties glėbį, ar pasidalinti su stokojančiu, šitaip rizikuojant savo šeimyną pastūmėti myriop? Bazilijus renka ir primena viltį nešančius biblinius pavyzdžius, liudijančius, kad Dievo apvaizda globojo žmones net beviltiškiausiose situacijose²⁶: maitinti pranašą Eliją buvo pavesta varnams (1 Kar 17, 4–6); Babilono duobėje esančio jaunojo Danieliaus nesudraskė liūtai, o jį maitino angelo nuneštas pranašas Habakukas (Dan 14, 30–37); Dievas neapleido tautos, kurią Mozę išvedė į dykumą, ir ją maitino²⁷. Vadinasi, Dievas neapleis ir su stokojančiuoju besidalijančio žmogaus.

Poreikį keisti situaciją skatina įvairiausi argumentai²⁸. Pirmiausia Bazilijus aprašo bado baisumus – ilgas ir kankinančias mirtis. Badas – tai pati žiauriausia kančia, skatinanti įkeisti ar net parduoti vaikus, maitintis lavonų mėsa ar net žudyti vaikus

²⁴ Žr. *Homilia dicta tempore famis et siccitatis* 4, 313B–C.

²⁵ Ibid., 2, 309B.

²⁶ Ibid., 5, 317D–320A.

²⁷ Ibid., 5, 320A.

²⁸ Plačiau apie pokytį skatinančius imperatyvus žr. Rumšas, „Žmogiškosios elgsenos imperatyvai...“, 14–25.

maistui²⁹. Galima teigti, kad bado metu pamiršamas žmogaus orumo klausimas. Kitas argumentas keisti situaciją – jau minėtas socialinio teisingumo poreikis ir bendruomeniškumas. Gamtos gėrybės yra skirtos visiems, o žmonės yra tarpusavyje susiję ir vienas nuo kito priklausomi³⁰.

Dar vienas Bazilijaus argumentas, kuriuo raginama keisti situaciją, – tai paskutinio teismo baimė³¹. Bazilijus labiausiai akcentuoja baimę paskutinio teismo metu būti pasmerktam amžinoms kančioms pragare. Kitose homilijose Bazilijus gana plačiai ir detalai aprašo būsimas pragaro kančias, tačiau čia nereikia ieškoti detalaus eschatologinės tikrovės nagrinėjimo. Viena vertus, šiomis laukiančiomis baisybėmis, kurias Bazilijus beveik su pasimėgavimu aprašo, siekiama sukrešti klausytoją ir priversti jį susimąstyti apie atsivertimą, atgailą ir situacijos pakeitimą. Bazilijaus aprašoma baimė būti amžinai pasmerktam nėra savitikslių. Dar plačiau apie ją Bazilijus kalba *Homilijoje apie 1 psalmę*, kurioje pabrėžia, kad baimė – tai pirmas žingsnis tobulumo kelyje, tačiau vien ją remtis negalima, reikalingi kiti žingsniai³². Kita vertus, paskutinio teismo argumentas kreipia į būsimą teisingumą, kuris yra neišvengiamas. Šiame gyvenime padarę klaidingų žingsnių neišvengime teisingumo, jei ne šiame gyvenime, tai amžinybėje. *Evangelijos pagal Matą* 25 skyriumi (Mt 25, 31–46) paremtas Bazilijaus argumentas taip pat kyla iš paties Dievo teisingumo – Dievas yra ne tik visagalis, bet ir teisingas teisėjas³³.

Bazilijus neapsiriboja vien gąsdinimais ar grasinimais. *Homilijoje, pasakytoje bado ir nepritekliaus metu*, kalbėdamas apie paskutinį teismą, Bazilijus parodo ir kitą svarbų ir viltingą momentą – susitikimą su Kristumi³⁴. Paskutinis teismas yra ne vien baisybų, bet ir susitikimo su Viešpačiu metas, kuriam žmogus ruošiasi žemėje. Būtent šiame kontekste Bazilijus plėtoja dalinimosi teologiją, arba patikimos investicijos principą: be atlygio duoti kitam, ypač vargšui – tai duoti pačiam Dievui, kuris tikrai

²⁹ Žr. *Homilia dicta tempore famis et siccitatis* 7, 324A. Bazilijus primena Juozapo Flavijaus pasakojimą apie tai, kaip maitintasi žmonių lavonais ar net savo vaikais. Juozapas Flavijus kalba apie Tito žiaurumus ir aprašo istoriją, kai viena moteris, vardu Marija, pabėgusi į Jeruzalę ir patekusi į romėnų apgultį, nužudo savo sūnų ir pusę jo suvalgo. Žr. Josephus Flavius, *La guerre des Juifs*, VI, 3–4, éd. P. Savinel (Paris: Les Éditions de Minuit, 1977), 490–492. Juozapo Flavijaus paminėjimas labiau pasitarnauja kaip retorinė priemonė. Nepavyko rasti istorinių duomenų apie analogišką situaciją Bazilijaus aprašomu laiku. Nei Grigalius Nazianzietis, nei Grigalius Nisietis, rašantys apie panašias situacijas, tokių pasekmių nemini. Žr. Stanislas Giet, *Les idées et l'action sociales de saint Basile le Grand* (Paris: Gabalda, 1941), 75–79 ir Benoît Gain, *L'Église de Cappadoce au IVe siècle d'après la correspondance de Basile de Césarée (330–379)* (Roma: Pontificium Institutum Orientale, 1985), 32; Benoît Gain, „A propos de la pauvreté et la richesse, matérielles et spirituelles. Travailler pour secourir l'indigent: la finalité du travail selon saint Basile“, iš P.-G. Delage (éd.), *Les Pères de l'Église et la voix des pauvres. Actes de 11e colloque de La Rochelle les 2, 3 et 4 septembre 2005* (La Rochelle: Association Histoire et Culture, 2006), 185–202.

³⁰ Žr. *Homilia dicta tempore famis et siccitatis* 2, 309A–B.

³¹ Ibid., 1–2, 305B–3011C.

³² Bazilijus Cezarietis, *Homilia in psalmum* 1, PG 29, 209A–250D.

³³ Žr. *Homilia dicta tempore famis et siccitatis* 8, 325C.

³⁴ Ibid., 8, 325C–D.

atlygins³⁵. Paskutinio teismo metu bus pateikta apyskaita, ir jokia investicija nepražus, bet neš amžiną pelną.

Visi Bazilijaus išsakyti argumentai yra asmeniškai skirti kiekvienam žmogui, jais kviečiama būti atsakingam, nekaltinti kitų ir kiek galint pačiam prisidėti prie situacijos gerinimo. Savo raginimais keisti situaciją Bazilijus tarsi kovoja dviem frontais. Jis primygtinai ragina šalinti bado sukeltus padarinius, bet taip pat kviečia atkurti tvarkingus ir meile paremtus santykius su artimu ir su Dievu – tai esminis būdas pašalinti pagrindinę nelaimės priežastį. Todėl, kaip minėta, Bazilijui buvo svarbu tinkamai įvardyti pagrindinę užklupusios sausros priežastį, tiesiogiai žadinančią kiekvieno žmogaus asmeninę atsakomybę ir individualią bei bendruomeninę veiklą kilus krizei.

Taigi, atrodytų akivaizdu, kad krizės ar nelaimės metu privalu padėti kitam, tačiau Bazilijaus aprašyta situacija puikiai parodo, jog dažniausiai taip manoma tada, kol krizė dar neprasidėjo. Bazilijaus *Homilija, pasakyta bado ir nepritekliaus metu* aiškiai parodo, kad tada, kai žmonės susiduria su negandomis ar nelaimėmis, taikos ir ramybės metu buvę akivaizdūs dalykai visiškai pasikeičia ir reikia naujų sprendimų. Todėl *Homilijoje, pasakytoje bado ir nepritekliaus metu* juntamas toks primygtinis ir argumentuotas raginimas keisti(s), siekiantis išjudinti žmones, kad jie ko nors aktyviai imtųsi ir nepultų į neviltį.

3. Konkretūs žingsniai

Bazilijus kiekvienam žmogui siūlo pradėti nuo keleto konkrečių žingsnių. Įvardydamas sausros ir badmečio priežastis bei ragindamas keisti(s) jis akcentavo kiekvieno žmogaus asmeninę atsakomybę. Vadinasi, nuo kiekvieno žmogaus asmeninio indėlio, kad ir paties mažiausio, priklauso situacijos pasikeitimas. Tad siūlydamas žengti šiuos žingsnius Bazilijus kreipiasi ne į turtinguosius ar kokius nors kitus išorinius veikėjus, bet asmeniškai ragina kiekvieną žmogų pradėti nuo savęs.

Didžiausią dėmesį ir daugiausia paragininimų Bazilijus skiria vidinių nuostatų kaitai³⁶. Būtent vidinėse nuostatose slypi bet koks situacijos sprendimas ir pasikeitimo galimybė. Vidinės nuostatos apima visą žmogų ir visą jo gyvenimą. Skaitant *Homiliją, pasakytą bado ir nepritekliaus metu*, galima nesunkiai suprasti, kad Bazilijus pirmiausia kalba apie išankstines žmogaus nuostatas Dievo, artimo ir savęs paties atžvilgiu. Būtent jos reiškiasi suvokiant Dievo vaidmenį krizės metu, pvz., per atsainią liturginę maldą, nuvertinant artimą, nesidalijant su juo kad ir kukliais maisto likučiais, iškeliant savo poreikius aukščiau Dievo ir artimo. Dar prieš pasiūlydamas konkrečius žingsnius, Bazilijus ne kartą įspėja nepulti į neviltį ir ragina išsaugoti tikėjimą Dievo gerumu³⁷.

³⁵ *Homilia dicta tempore famis et siccitatis*, 7, 324A–B.

³⁶ *Ibid.*, 1, 305A.

³⁷ *Ibid.*, 5, 317A.

Šie dalykai Bazilijui labai svarbūs todėl, kad puolus į liūdėsį pasipila nuodėmės, nes liūdėsį skatina nusidėti. Neviltis veda prie nedėkingumo, o nedėkingumas – į piktžodžiavimą prieš Dievą, todėl svarbu neprarasti vilties ir tikėjimo Dievo gerumu. Tad pirmas dalykas, į kurį Bazilijus atkreipia dėmesį – poreikis stabilizuoti žmogaus vidinę nuostatą, neleisti žmogui grimzti į neviltį ir netikėjimą.

Tada seka pirmas konkretus žingsnis – atsivertimas ir atgaila. Kaip dėl žmonių prigimties susietumo vieno žmogaus nusižengimas visus įtraukė į nuodėmę, taip ir atgaila turi ne vien asmeninių, bet ir visuotinių pasekmių. Kreipdamasis į įvairių nuodėmių pridariusius žmones, Bazilijus jiems siūlo konkrečias priemones atsiversti ir atlikti atgailą: „Ateikite į bažnyčią, parpulkite kniūbsti, verkite, dejuokite, vaitokite“³⁸. Šios priemonės neskatina teatrališko bažnyčios lankymo, o ragina nuoširdžiai grįžti pas Dievą, pripažinti Jį kaip vadovą ir tvarkytoją, atgailauti dėl savo nuodėmių ir melsti Jo pagalbos. Bene geriausią atgailos pavyzdį, kurį cituoja Bazilijus, rodo Ninevės gyventojai, kurie, išgirdę Jonos pranašystę apie miesto sunaikinimą, atsivertė ir atgailavo (Jon 3, 3–10)³⁹. Net gyvūnams nineviečiai nedavė nei maisto, nei vandens. Anot Bazilijaus, į atgailą buvo įtraukti net tie, kurie pagal religines nuostatas neprivalėjo atgailauti. Šitaip Bazilijus panaudoja *Jonos knygą* atgailos visuotinumui pabrėžti, nes „Dievas buvo supykęs ant visų žmonių“⁴⁰. Atsivertimo ir atgailos rezultatas aki-vaizdas: matydamas nineviečių pasikeitimą, Dievas pakeitė savo sprendimą, nebebaudė žmonių ir nebegriovė Ninevės miesto. Netiesiogiai Bazilijus teigia, kad niekas nėra nulemta iš anksto, net Dievo sprendimai gali priklausyti nuo žmonių elgesio, atsivertimo ir vidinės nuostatos bei gyvenimo pakeitimo. Giliausias atgailos tikslas ir yra santykio su Dievu atkūrimas.

Kitas konkretus Bazilijaus siūlomas žingsnis – malda. Bazilijus paaiškina, kodėl Dievas jos neišklauso⁴¹. Ypač kliūva pataikautojams ir tiems, kurie atėję į maldą užsiima kitais reikalais. Vieni, atėję melstis, Dievui pasakoja vien savo geradarybes, nors iš tiesų jų žodžiai ir darbai yra nuodėmingi. „Jie šlovina labdarą, bet nepadeda vargantiesiems“⁴². O apie kitais reikalais bažnyčioje užsiimančius žmones Bazilijus sako: „Be to, kaip mes meldžiamės? Vyrų, išskyrus keletą, visą laiką praleidžia užsiimdami verslu; moterys padeda savo vyrams ir užsiima tik pinigų rinkimu. Maldos metu būnu beveik vienas; tie keli tikintieji, kurie mane lydi, rodo visus išorinius nuobodulio ženklus; jie nekantriai laukia paskutinės psalmių eilutės ir išlekia iš bažnyčios su tokiu pat džiaugsmu, tarsi išeitų iš kalėjimo.“⁴³ Bazilijus garsėjo ypatingu susikaupimu liturgijos metu. Šioje *Homilijoje, pasakytoje bado ir nepritekiaus metu* jis kaip tik pabrėžia, kad santykių su Dievu žmogus turi būti integralus, o malda turi sekti konkretūs

³⁸ *Homilia dicta tempore famis et siccitatis*, 2, 308A.

³⁹ *Ibid.*, 3, 311A–C.

⁴⁰ *Ibid.*, 3, 313A.

⁴¹ *Ibid.*, 2, 309B–C.

⁴² *Ibid.*, 2, 309C.

⁴³ *Ibid.*, 2, 309C–D.

veiksmi. Be to, akcentuodamas maldos svarbą nelaimės metu, Bazilijus primena Elijo pavyzdį (2 Sam 18, 45): tik maldos ir pasninko dėka jis išprašo iš Dievo kokios nors malonės⁴⁴.

Bazilijus siūlo ne vien atstatyti socialinę pusiausvyrą, bet ir eiti krikščioniškos gyvenmenos keliu, išpareigoti įgyvendinti Didįjį meilės įstatymą ir pagal jį gyventi. Bazilijus stengiasi pirmiausia padėti žmogui atkurti deramą santykį su Dievu, jį pripažinti Viešpačiu ir Valdovu. Šis santykio su Dievu atkūrimas atnauja santykį ir su artimu, todėl didžiausia dėmesį Bazilijus skiria ne kokiai nors išorinei veiklai, o žmogaus vidinių nuostatų kaitai, požiūrio į ištikusią nelaimę, į save patį, į artimą ir į Dievą pakeitimui. Tik tada seka raginimas atlikti konkrečias socialines veiklas.

Labai svarbus konkrečių priemonių pristatymo eiliškumas. Pats Bazilijus nepaaiškina tokios eiliškumo sekos, tačiau nesunku nuspėti giliausias Cezariečio užmačias. Viena vertus, Bazilijus akcentuoja kiekvieno žmogaus asmeninę atsakomybę – nereikia iš kitų reikalaoti ką nors daryti, svarbiausia pradėti nuo savęs, kad ir nuo mažiausio veiksmo. Kita vertus, Bazilijus socialinei veiklai suteikia solidų pagrindą. Dar tiksliau, socialinę veiklą jis įprasmina. Ši veikla turi kilti iš artimo ir Dievo meilės ir būti paremta Didžiuoju įsakymu – ką padarėte mažiausiajam, padarėte Dievui (Mt 25, 40). Tačiau norint pasiekti tokį socialinės veiklos supratimą reikalingas atsivertimas, atgaila ir malda.

Toliau galima kalbėti apie konkrečią socialinę veiklą, kuriai Bazilijus šioje *Homilijoje, pasakytoje bado ir nepritekliaus metu* neskiria daug dėmesio. Konkrečios socialinės ir karitatyvinės veiklos Bazilijui netrūko⁴⁵. Apie tai plačiai kalba Grigalius Nazianzietis, pasakodamas, kaip Bazilijus įkūrė prieglaudą, vėliau gavusią *Baziliados* vardą. Joje buvo rūpinamasi vargšais, našlaičiais, našlėmis ir keliautojais⁴⁶. Vis dėlto *Homilijoje, pasakytoje bado ir nepritekliaus metu* Bazilijus pabrėžia, kad nereikia lobti vargšų sąskaita, reikia skolinti be palūkanų ir dalintis su stokojančiaisiais. Jo žodžiais tariant, reikia „sutraukti neteisingus išpareigojimus tam, kad ištrintum savo nuodėmę“ ir „panaikinti lupikavimą“, t. y. palūkanas⁴⁷. Anot Bazilijaus, žemė tapo nederlinga dėl palūkanų, nes žmogus apvertė tvarką – tai, kas nevaisinga, t. y. auksą, nori padaryti vaisingu⁴⁸. Panašūs teiginiai, kurie gali pasirodyti retoriniai, rodo, kad buvo apversta natūrali tvarka ir dėl to kilo įvairių pavojų.

⁴⁴ *Homilia dicta tempore famis et siccitatis*, 4, 316A.

⁴⁵ Plačiau apie socialinius labdaringos Bazilijaus veiklos aspektus žr. Holman, *The hungry are dying...*, 64–97 ir Szablewska, „Społeczne aspekty działalności dobroczynnej Bazylego...“, 579–595.

⁴⁶ Grigalius Nazianzietis, *Oratio* 43, 35. Žr. Szablewska, „Społeczne aspekty działalności dobroczynnej Bazylego...“, 582. Plačiau apie Bazilijaus įkurtos institucijos pobūdį ir veiklą žr. Carner, „Not a Hospital but a Leprosarium...“, 25–48.

⁴⁷ *Homilia dicta tempore famis et siccitatis* 4, 313C. Bazilijus aštriai kritikavo finansines aferas, ypač vargšų sąskaita. Tai gana įprastas ir dažnai Bažnyčios Tėvų pabrėžiamas požiūris. Žr. Valentina Toneatto, *Les banquiers du Seigneur. Évêques et moines face à la richesse (IVe–début IXe siècle)* (Rennes: Presses universitaires de Rennes, 2012); Jean-Marie Salamito, *Travailleuses, travailleurs! Les Pères de l'Église et l'économie* (Paris: Salvator, 2023), 74–75.

⁴⁸ *Homilia dicta tempore famis et siccitatis* 4, 313D.

Toliau Bazilijus pateikia paaiškinimą, iš kur kyla prievolė dalintis – juk turtai atsiranda ne iš žmogaus, bet yra dosnaus Dievo dovana. Dievas duoda gausiai, tačiau kai kurie žmonės šį gėrį pasisavina ir pardavinėja neišpasakytai brangiai. Kiek Dievas yra dosnus, tiek žmogus – šykštus ir nenorintis dalintis. Čia ir yra tikroji problema, kurią siekia išspręsti Bazilijus. Jis taip pat mini Dievo meilės žmogui, t. y. filantropijos, klausimą⁴⁹ ir jį tarsi apverčia. Iš dieviškos filantropijos Bazilijus kildina žmogiškos filantropijos būtinybę⁵⁰: juk Dievas neabejingas žmogui ir jį myli, tad Jis ir žmogų kviečia nelikti abejingą ir dalintis artimo meile⁵¹.

Išvados

Kiekviena ištikusi krizė vis iš naujo kelia klausimą, kokia bus žmogaus laikysena Dievo ir artimo atžvilgiu. Tą puikiai atskleidžia Bazilijaus Cezariečio *Homilija, pasakyta bado ir nepritekliaus metu*, kurioje aprašomi 368–369 metų sausros Kapadokijoje sukelti padariniai – badas ir su juo susiję socialiniai santykiai.

Bazilijus parodė, kad ištikus nelaimei, negandai ar krizei labai svarbu pažvelgti į priežastis, lėmusias tokią situaciją – tam aptarti skirtas pirmasis straipsnio skyrius. Giliausių priežasčių paieškos leidžia pačiam žmogui suprasti savo indėlį ir atsakomybę dėl nelaimių atsiradimo. Teologinė argumentacija Bazilijui leido parodyti, kaip ir kiek kiekvieno atskiro žmogaus žodžiai, veiksmai ir laikysena gali prisidėti prie krizės atsiradimo ir jos sustiprinimo.

Antrajame straipsnio skyriuje siekta parodyti, kad iš tiesų neaišku, kaip žmonės elgsis ištikus nelaimei. Kiekvienas žmogus krizės metu žiūri savų interesų. Bazilijus Cezarietis šioje *Homilijoje, pasakytoje bado ir nepritekliaus metu* puikiai perteikė to laiko žmonių nuostatas: jie buvo linkę pirmiausia pasirūpinti savimi, o ne mirštančiu artimu. Artimo ir Dievo meilė tada atrodo nebesvarbi, todėl Bazilijus, parodydamas bado pasekmes, grasindamas amžinomis pragaro liepsnomis ar išsakydamas viltį susitikti su Kristumi, argumentuotai ragino žmones imtis veikti.

Kalbėdamas apie konkrečius keitimosi žingsnius, kurie glaustai pristatyti trečiame straipsnio skyriuje, Bazilijus aiškiai nurodė, kokių veiksmų reikia imtis. Jis ragino pirmiausia pradėti nuo savęs, keisti savo asmeninį požiūrį, pabrėžė, kaip svarbu saugotis nepulti į neviltį ir neprarasti tikėjimo Dievo gerumu. Bazilijus siūlo pagrindines

⁴⁹ Žr. Szablewska, „Społeczne aspekty działalności dobroczynnej Bazylego...“, 587.

⁵⁰ Plačiau apie filantropijos sampratą ir jos praktiką krikščioniškoje Kapadokijoje Grigaliaus Nazianziečio ir Bazilijaus Cezariečio laikais žr. Carner, *The Rich and the Pure...*, 51–59.

⁵¹ E. Szablewska kaip filantropijos praktikavimo priežastį pamini „galimybę ištrinti gimtąją nuodėmę“. Szablewska, „Społeczne aspekty działalności dobroczynnej Bazylego...“, 587. Nors teiginys įdomus, tačiau sunku visiškai su juo sutikti, nes nors Bazilijus kalba apie Adomo nuodėmę, tačiau nemini gimtosios nuodėmės, apie kurią vėliau rašė šv. Augustinas. Kiekvieno žmogaus dalyvavimas Adome, apie kurį kalba apaštalas Paulius (Rom 5, 12. 14; Rom 5, 18–19; 1 Kor 15, 22), šioje *Homilijoje* nėra aiškiai išreikštas.

priemonės, galinčias padėti atstatyti tinkamą santykį su Dievu ir su artimu: atsiversti, atgailauti ir melstis. Tada Didžiojo meilės įstatymo įgyvendinimas tampa įmanomas ir prasmingas.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

1. Basile de Césarée. *Homélie sur l'Hexaemeron*. Éd. S. Giet. Paris: Les Éditions du Cerf, 1968.
2. —. *Les règles monastiques*. Éd. L. Lèbe. Maredsous: Éditions de Maredsous, 1969.
3. —. *Lettres*. T. 1–3. Éd. Y. Courtonne. Paris: Les Belles Lettres, 1957, 1961, 1966.
4. —. *Sur le Saint-Esprit*. Éd. B. Pruche. Paris: Les Éditions du Cerf, 2002.
5. Basilius Caesariensis. „Homilia dicta tempore famis et siccitatis“. Iš *Patrologiae cursus completus, Series graeca* 31. Accurante J.-P. Migne, 304–328. Paris, 1857.
6. —. *Homilia in diuites*. Iš *Patrologiae cursus completus, Series graeca* 31. Accurante J.-P. Migne, 277–304. Paris, 1857.
7. —. *Homilia in illud: Destruam horrea mea (Lc 12, 18)*. Iš *Patrologiae cursus completus, Series graeca* 31. Accurante J.-P. Migne, 261–278. Paris, 1857.
8. —. *Homilia secunda in psalmum 14*. Iš *Patrologiae cursus completus, Series graeca* 29. Accurante J.-P. Migne, 264–280. Paris, 1857.
9. —. *Homilia super Ps 1*. Iš *Patrologiae cursus completus, Series graeca* 29. Accurante J.-P. Migne, 209–228. Paris, 1857.
10. —. *Quod Deus non est auctor malorum*. Iš *Patrologiae cursus completus, Series graeca* 31. Accurante J.-P. Migne, 329–353. Paris, 1857.
11. *Biblia Patristica: index des citations et allusions bibliques dans la littérature patristique, vol. 5: Basile de Césarée, Grégoire de Nazianze, Grégoire de Nysse, Amphiloque d'Iconium*. Paris: CNRS, 1991.
12. Carner, Daniel. „Not a Hospital but a Leprosarium. Basil's Basilias and an Early Byzantine Concept of the Deserving Poor“. *Dumbarton Oaks Papers* 72 (2018): 25–48.
13. —. *The Rich and the Pure. Philanthropy and the Making of Christian Society in Early Byzantium*. Oakland: University of California Press, 2021.
14. Charpin-Ploix, Marie Lucie. „La réception du livre d'Amos par les Pères. Proposition méthodologique“. *Vox Patrum* 67 (2017): 70–83.
15. Courtonne, Yves. *Saint Basile. Homélie sur la richesse*. Paris: Firmin-Didot et Cie, 1935.
16. Fedwick, Paul J. „A Chronology of the Life and Works of Basil of Caesarea“. Iš *Basil of Caesarea christian, humanist, ascetic. A sixteen-hundredth Anniversary Symposium*, 3–19. Toronto: Pontifical Institute of Medieval Studies, 1981.
17. Flavius Josèphe. *La guerre des Juifs*. Éd. P. Savinel. Paris: Les Éditions de Minuit, 1977.
18. Gain, Benoît. „A propos de la pauvreté et la richesse, matérielles et spirituelles. Travailler pour secourir l'indigent: la finalité du travail selon saint Basile“. Iš P.-G. Delage (éd.). *Les Pères de l'Église et la voix des pauvres. Actes de 11e colloque de La Rochelle les 2,3 et 4 septembre 2005*, 185–202. La Rochelle: Association Histoire et Culture, 2006.
19. Gain, Benoît. *L'Église de Cappadoce au IVe siècle d'après la correspondance de Basile de Césarée (330–379)*. Roma: Pontificum Institutum Orientale, 1985.
20. Giet, Stanislas. *Les idées et l'action sociales de saint Basile le Grand*. Paris: Gabalda, 1941.
21. Grégoire de Nazianze. *Discours* 42–43. Éd. J. Bernardi. Paris: Les Éditions du Cerf, 1992.
22. Gregorius Nyssenens. *In Basilium fratrem*. Iš *Patrologiae cursus completus, Series graeca* 46. Accurante J.-P. Migne, 788–817. Paris, 1859.

23. Holman, Susan R. „The Hungry Body: Famine, Poverty, and Identity in Basil's Hom. 8“. *Journal of Early Christian Studies* 7 (1999): 337–363.
24. —. *The hungry are dying. Beggars and bishops in Roman Cappadocia*. Oxford: Oxford University Press, 2001.
25. Métivier, Sophie. *La Cappadoce (IVe–VIe siècles). Une histoire provinciale de l'Empire romain d'Orient*. Paris: Publications de la Sorbonne, 2005.
26. Neher, André. *Amos. Contribution à l'étude du prophétisme*. Paris: Vrin, 1981.
27. Rumšas, Saulius. „Žmogaus ir Dievo atsakomybės gamtos stichijų akivaizdoje pagal Bazilijaus Cezariečio *Homilia dicta tempore famis et siccitatis*“. *Logos* 105 (2020): 31–41.
28. —. „Žmogiškosios elgsenos imperatyvai stichinės nelaimės akivaizdoje pagal Bazilijaus Cezariečio *Homilia dicta tempore famis et siccitatis*“. *Logos* 117 (2023): 14–25.
29. Salamito, Jean-Marie. *Travailleuses, travailleurs! Les Pères de l'Église et l'économie*. Paris: Salvator, 2023.
30. Toneatto, Valentina. *Les banquiers du Seigneur. Évêques et moines face à la richesse (IVe–début IXe siècle)*. Rennes: Presses universitaires de Rennes, 2012.

Gauta: 2025 12 05

Parengta: 2025 12 08

Saulius RUMŠAS – dominikonas, katalikų teologijos humanitarinių mokslų (teologijos) daktaras, ortodoksų teologijos licenciatas, Lietuvos kultūros tyrimų instituto Antikos ir Viduramžių tyrimų skyriaus vyresnysis mokslo darbuotojas. Mokslinių interesų sritys: patristika, dogminė teologija (trinitologija, kristologija), krikščioniškoji antropologija. El. paštas s.rumsas@gmail.com.

Saulius RUMŠAS is a Dominican, a Doctor of Catholic Theology, a Licentiate in Orthodox Theology, a Senior Researcher at the Department of Ancient and Medieval Studies at the Lithuanian Culture Research Institute. Research interests: patristic, dogmatic theology (Trinity, Christology), Christian anthropology. E-mail s.rumsas@gmail.com.